

ZARIF QUVONOV,

Navoiy davlat universiteti doktoranti, fil.f.f.d (PhD)¹

ABDUQODIR HAYITMETOVNING O‘ZBEK ADABIYOTSHUNOSLIGI TAKOMILIDAGI O‘RNI

Annotatsiya: Maqola Abduqodir Hayitmetovning o‘zbek adabiyotshunosligi rivojiga qo‘shgan salmoqli hissasini ko‘rsatishga bag‘ishlangan. Abduqodir Hayitmetovning ilmiy merosi yaxlit holda olinadigan bo‘lsa, uning nafaqat navoiyshunoslik, balki, umuman, mumtoz adabiyotning juda ko‘p sohalari bo‘yicha jiddiy izlanishlar olib borgani va samarali ilmiy natijalarga erishgani ayon bo‘ladi. Olim faqat o‘zbek mumtoz adabiyoti muammolari bilan shug‘ullanib qolmay, balki Yaqin va O‘rta Sharq mintaqa adabiyoti namoyandalari haqida ham qator tadqiqotlar yaratdi. Ular hamisha asl manbalarga tayanib yozilgani, muammoga tegishli barcha jihatlar atroflicha qamrab olingani, teran tadqiq va har tomonlama tahlillar asosida nazariy xulosalar chiqarilgani bilan muhim ahamiyat kasb etishi haqida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: adabiyotshunoslik, tadqiqot, navoiyshunoslik, matn tahlili, badiiy mahorat, metod, uslub, ilmiy meros.

Abstract: The article is devoted to showing the significant contribution of Abdukadir Khayitmetov to the development of Uzbek literary studies. If the scientific heritage of Abdukadir Khayitmetov is considered as a whole, it becomes clear that he conducted serious research and achieved fruitful scientific results not only in Navoi studies, but also in many areas of classical literature in general. The scientist was not only engaged in the problems of Uzbek classical literature, but also created a number of studies on representatives of the literature of the Near and Middle East. It was noted that they were always written based on original sources, all aspects of the problem were comprehensively covered, and theoretical conclusions were drawn based on in-depth research and comprehensive analysis, which made them of great importance.

Keywords: literary studies, research, Navoi studies, text analysis, artistic skill, method, style, scientific heritage.

Alisher Navoiy ijodiyotini o‘rganishda adabiyotshunoslik ilmi ko‘p yutuqlarni qo‘lga kiritdi. Navoiyni anglash va anglatish, asarlarini xalqqa yetkazishda V.Zohidov, V.Abdullayev, N.Mallayev, S.G‘aniyeva qatori filologiya fanlari doktori, professor, ikki marta Abu Rayhon Beruniy nomidagi davlat mukofoti laureati, fan arbobi Abduqodir Hayitmetovning xizmati biqiyosdir.

Abduqodir Hayitmetovning ilmiy tadqiqotlari nafaqat o‘zbek, balki qardosh xalqlar adabiyotshunoslari orasida ham ma‘lum va mashhurdir. Olim o‘zining salkam oltmish yillik ilmiy-ijodiy faoliyati davomida o‘zbek mumtoz adabiyotining ko‘plab muhim mavzu va dolzarb masalalarini o‘rgangan. Milliy so‘z san‘atimizning u tadqiq etmagan mavzusi va namoyandasi deyarli yo‘q desak, mubolag‘a qilmagan bo‘lamiz. Olimning to‘rt yuzdan ortiq maqolalari e‘lon qilingan, o‘ndan ortiq monografiya va kitoblari chop etilgan, qator mumtoz adabiyot vakillarining qo‘lyozma asarlarini birlamchi manbalar asosida nashrga tayyorlagan.

¹ e-mail:sevnildil@gmail.com

* * *

Abduqodir Hayitmetov yaratgan ilmiy, ilmiy-ommabop va badiiy asarlar uning iste'dod qirralarini, tadqiqotchilik va ijodkorlik mahoratini, dunyoqarashini, adabiyot ilmi bo'yicha egallagan bilimlarini o'zida namoyon etadi. Ilmiy-ijodiy merosini tasniflash uning ko'pqirrali va zahmatkash olim ekanligini ko'rsatib beradi. "Olim tadqiqotlari, kitob va monografiyalari, risola va maqolalarining o'zbek adabiyotshunosligi tarixida tutgan o'rni va mavqeyi nafaqat uning o'ziga, balki O'zbekiston fani rivojiga ham katta sharaf keltirdi. Ilmiy jamoatchilik uning fan taraqqiyotidagi mehnatlarini o'zbek adabiyotshunosligida "Abduqodir Hayitmetov fenomeni", "Hayitmetov maktabi" deya tan oldi" [1:18]. Darhaqiqat, olimning mumtoz adabiyotimiz ulug' siymolari haqidagi ilmiy va adabiy-tanqidiy asarlari o'zbek adabiyoti tarixini yaratishda muhim manba bo'lib xizmat qildi. Uning tadqiqotlarida ilgari surilgan ilmiy qarashlarning jahon adabiyotshunosligida mavjud mezonlarga mosligi, ya'ni adabiy-estetik talablarga javob berishi ularning bugungacha ilmiy qimmatining yo'qotmaganidan dalolat beradi.

Odatda, muayyan ijodkorning hayoti va faoliyati, bosib o'tgan hayot yo'li to'g'risida gap ketganda, uning bolalik yillari, oila va tarbiya muhiti, uni ma'lum sohaga yo'naltirgan omillarga alohida e'tibor qaratiladi. Serqirra va sermahsul iste'dod sohibi – atoqli adabiyotshunos, navoiyshunos va matnshunos olim, Sharq so'z san'ati bilimdoni Abduqodir Hayitmetov 1926-yilning 27-mayida tug'ilgan. Uning tarjimai holi rasmiy ma'lumotlardan tashqari, o'zining badiiy asarlarida, xotira-qissalarida keltirilgan. U o'zi tug'ilib o'sgan Qo'qon shahri etagidagi Dang'ara tumanining Qiyoliqum qishlog'ini "Bo'rilar uvlashgan kecha" qissasida, "Aziz qishlog'im", "Qiyoliqum qishlog'i" she'rlarida tasvirlagan. Taqdir qiyinchiliklariga ancha erta yuzma-yuz kelgan Abduqodir Hayitmetov irodasi, matonati, ilmga ishtiyoqi va mehnatsevarligi bilan turmush mashaqqatlarini yengib o'tdi.

* * *

Abduqodir Hayitmetovning ilm olamiga kirib kelishi va uning mashaqqatli sinovlari, turmush qiyinchiliklarini yengishga qodir shaxs sifatida shakllanishi o'zining ayrim nasriy asarlari, zamondoshlari xotiralarida ifodasini topgan. "Men uning talabalik paytlarini yaxshi eslayman, deydi akademik M.Qo'shjonov. – U kamtarin, kamsuqum, o'ta mehnatkash talabalardan edi. Doim qo'ltig'idan kitob tushmas, universitetning kutubxonasi uning asl makoni edi. U kutubxonada uzoq-uzoq o'tirib eski yozuvdagi kitob-u qo'lyozmalarni mutolaa qilganiga ko'zim tushgani bor..." [2:5]

Yosh sharqshunos-tadqiqotchi sifatida talabalik davridanoq Sharq va o'zbek adabiyotining vakillari ijodiga doir ilmiy maqolalar yoza boshladi. Ilmiy anjumanlarda Boborahim Mashrab hayoti, she'riyati haqida ma'ruzalar bilan qatnashib, dastlabki qadamlaridayoq o'z o'rni va mavqeiga ega bo'lgan olim sifatida shakllana bordi. Fors-tojik adabiyotining ulkan namoyandasi Muslihiddin Shayx Sa'diy ijodi haqida diplom ishi yoqladi. Shunisi e'tiborliki, olim umri davomida bu jihatga diqqat qaratib, ulug' fors shoiri Sa'diy ijodi haqida qator maqolalar yozdi. [3:22-24] Mashrab asarlarini nashrga tayyorladi.

1949-yilda sharqshunoslik fakultetini muvaffaqiyatli bitirib, O'zR FA Sharq qo'lyozmalari (hozirgi Abu Rayhon Beruniy nomli sharqshunoslik) instituti aspiranturasiga qabul qilinadi. Shu davrdan boshlab ilm yo'lidagi qizg'in faoliyati boshlanadi. Uning ilmiy-ijodiy faoliyatining shakllanishida, albatta, o'z safdoshlari, maslakdoshlari: A.Qayumov, U.Karimov, Sh.Shomuhamedov va boshqa fan darg'alarining hamfikir, hammaslak bo'lib faoliyat yuritganini e'tirof etish o'rinli.

"Alisher Navoiyning adabiy-tanqidiy qarashlari" mavzusida ilmiy izlanishlari natijasida o'zbek mumtoz adabiyoti namoyandalarining ijodini, xususan, Navoiy ijodini Yaqin va O'rta Sharq mintaqa madaniyati va adabiyotidan, ularning nazariy asoslaridan tashqarida o'rganish

mumkin emasligini chuqur tushunib yetadi. [4:110-114] Navoiyning adabiy-tanqidiy qarashlari orqali uning butun ijodiyoti zamiriga singib ketgan soʻz sanʼatiga doir fikr va mulohazalarini tizimli tahlil etadi va umumlashtiradi.

1965-yilda “Navoiyning ijodiy metodi” mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasi, hech ikkilanmay aytish mumkinki, navoiyshunoslikning nazariy masalalarini oʻrganishning yangi davrini boshlab berdi. Abduqodir Hayitmetov adabiy-nazariy mulohazalari, tahlil va talqinlari oʻz davridagi eng ilgʻor qarash hisoblanadi. Ayniqsa, navoiyshunoslikka doir keyin yozilgan ishlarga ham uning koʻpgina fikrlari asos qilib olinganki, buni aksariyat adabiyotshunoslar eʼtirof etadilar.

“Alisher Navoiyning adabiy-tanqidiy qarashlari” mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyasidan soʻng Abduqodir Hayitmetov Navoiy ijodining xos tadqiqotchisiga aylandi. Yosh olimning bu yoʻnalishdagi maqolalari 1950 yillardayoq nufuzli nashrlarda eʼlon qilina boshladi. Xususan, “Alisher Navoiy poetik mahorati haqida”, “Majolis un-nafois” haqidamulohazalar”, “Alisher Navoiy hayoti va ijodini oʻrganishda qimmatli manba”, “Alisher Navoiyning sarbadorlarga munosabati” singari dolzarb mavzulardagi maqolalarida ulugʻ shoir faoliyatining turli qirralari tadqiq etilgan. Abduqodir Hayitmetov ilmiy faoliyatida alohida ajralib turadigan jihat shundaki, Navoiy ijodi badiiy soʻz sanʼatiga doir har qanday asarni baholash mezonini vazifasini oʻtardi. U uslublar va janrlar rang-barangligi haqida soʻzlaydimi, metod va metodologiya toʻgʻrisida fikr yuritadimi yoki Sharq va jahon adabiyoti namoyandalari ijodiga toʻxtaladimi, kompozitsion butunlik, mazmun va shakl birligi singari nazariy muammolar borasida mulohaza yuritadimi, bulardan qatʼi nazar, barchasiga Navoiy ijodini asos qilib oladi. Badiiy soʻz qudratini kashf etish, mumtoz adabiyot poetikasini oʻrganish, undagi diniy-falsafiy, umumbashariy-axloqiy muammolarni ilmiy-nazariy jihatdan tadqiq etishda Navoiy dahosi olim uchun tayanch nuqta hisoblanadi.

1959-yil Abduqodir Hayitmetov nomzodlik dissertatsiyasini yangi maʼlumotlar bilan boyitib nashr ettirdi.[5:] Bu monografiya, ayniqsa, ulugʻ mutafakkirning oʻzigacha va oʻz davri adabiy hayotiga doir maʼlumotlar jamlangani va Navoiyning ilmiy-nazariy, adabiy-estetik qarashlarining muhim jihatlari tahlil etilgani bilan mutaxassislar eʼtiborini tortdi. Muallif unda ulugʻ shoirning adabiy-estetik qarashlariga alohida toʻxtalar ekan, adabiy asarda mazmun va shakl, anʼana va novatorlik, sanʼatda xalqchilik va gʻoyaviylik kabi masalalar tahlilini ilgari suradi.

Koʻp oʻtmay, olim Navoiy lirikasiga xos xususiyatlarni tadqiq etishga kirishdi. Bu borada uning “Navoiy lirikasi” [6] asari navoiyshunoslik ilmi rivojida sezilarli hodisa boʻldi. “Abduqodir Hayitmetovning ulkan koʻlamdagi navoiyshunoslik faoliyati “Alisher Navoiyning adabiy-tanqidiy qarashlari” mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyasidan boshlanganligi juda toʻgʻri boʻlgan. Zero, Sharq mumtoz adabiyotining oʻziga xos gʻoyaviy-estetik talablari, daxlsiz qonun-qoidalari, betakror badiiy olamini toʻgʻri va puxta mushohada qilmay ilmda eʼtiborli natijaga erishishning imkoni ham, iloji ham yoʻq. Ana shu muammo muvaffaqiyat bilan hal etilmaganda oradan uncha koʻp vaqt oʻtmay “Navoiy lirikasi” monografiyasi koʻpchilik hukmiga havola etilmasdi. Mazkur asar Navoiy sheʼriyatini keng plandagi tadqiqi jihatidagina emas, balki oʻsha davr navoiyshunosligining umumiy saviyasi, yutuq va nuqsonlari, unga rus adabiyotshunosligining taʼsiri singarilarni anglash nuqtayi nazaridan ham diqqatga loyiqdir”. [7:23-24] Darhaqiqat, tadqiqot Navoiy sheʼriyatining tub mohiyati, badiiy xususiyatlari, janr rang-barangligi, obrazlar tizimi, badiiy sanʼatlari, novatorligi kabi ilmiy-nazariy masalalar ustida bahs yuritilgani bilan eʼtiborga molikdir. Shuningdek, Navoiy sheʼriyatidagi lirik qahramon, lirik personaj, maʼshuqa, agʻyor, rind, oshiq singari qator badiiy obrazlarning talqini Navoiy ijodini anglashni yangi bosqichga koʻtardi. Yirik adabiyotshunos N.Mallayev monografiyani: “Navoiy lirikasining muhim xususiyatlarini yoritgan dastlabki yirik tadqiqotlardan biri sifatida ahamiyatlidir”.[8:50] – deya baholagan edi.

Olimning 1963-yilda eʼlon qilgan “Navoiyning ijodiy metodi masalalari” asari yuqorida qayd etilgan tadqiqotlarning uzviy davomi boʻlib, unga qadar shoir ijodiy metodi haqida maxsus

tadqiqot olib borilmagandi. Shu bois ushbu masala ko'p hollarda turli bahs-munozaralarga sabab bo'ldi. Muallif o'z tadqiqotida Navoiy mansub tarixiy muhit adabiy jarayonining o'ziga xos asoslarini hisobga olmasdan, uning ijodiy metodi haqida fikr yuritish, uyg'onish davri adabiyotiga xos qonuniyatlarni Navoiy ijodiga to'g'ridan-to'g'ri tatbiq etish holatlarini o'rinli tanqid qiladi. Navoiyning bosh ijodiy metodi realistik tamoyillaridan ham holi bo'lmagan romantizm, degan xulosaga keladi. Shoir ijodiy metodiga doir qarashlar bugungi kunda yangi ilmiy-nazariy xulosalarni bermoqda. Ammo shuni aytish mumkinki, metod va uslub masalalari adabiyotshunosligimizda hamon o'zining to'la tahlili va tadqiqini topmagan sohalaridan hisoblanadi. Chunonchi, bizdan qariyb ikki asrlar avval shakllangan rus adabiyotshunosligida ham bu mavzu hamon bahsli va munozaralidir.

Abduqodir Hayitmetovning ilmiy merosi yaxlit holda olinadigan bo'lsa, uning nafaqat navoiyshunoslik, balki umuman, mumtoz adabiyotning juda ko'p sohaları bo'yicha jiddiy izlanishlar olib borgani va samarali ilmiy natijalarga erishgani ayon bo'ladi. Olim faqat o'zbek mumtoz adabiyoti muammolari bilan shug'ullanib qolmay, balki Yaqin va O'rta Sharq mintaqada adabiyoti namoyandalari haqida ham qator tadqiqotlar yaratdi. Ular hamisha asl manbalarga tayanib yozilgani, muammoga tegishli barcha jihatlar atroflicha qamrab olingani, teran tadqiq va har tomonlama tahlillar asosida nazariy xulosalar chiqarilgani bilan muhim ahamiyat kasb etadi. A.Hayitmetov tadqiqotlarining ilmiy qimmati va yashovchanligini ta'minlagan asosiy omillar ham aynan shunda.

Abduqodir Hayitmetov Navoiy ijodiy metodini Sharq adabiyoti kesimida tekshirar ekan, o'zbek, fors-tojik, ozarbayjon adabiyotlari uchun mushtarak bo'lgan adabiy yo'nalish va oqimlar, ijodiy uslubning shakllanish masalalariga e'tibor qaratadi. Navoiy ijodiy metodi bo'yicha doktorlik dissertatsiyasini himoya qilgach, olim tadqiqot miqyosini kengaytirib va chuqurlashtirib metod muammosini Sharq adabiyoti miqyosida o'rgana boshladi va uning "Sharq adabiyotining ijodiy metodi tarixidan" (1970) nomli salmoqli monografiyasi yuzaga keldi. Monografiyada Nizomiy Ganjaviy, Umar Xayyom, Shayx Sa'diy, Hofiz Sheroziy, Mavlono Lutfiy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy kabi buyuk so'z san'atkorlari asarlari qiyosiy-tipologik tahlili asnosida Sharq xalqlari she'riyatidagi ijodiy metod masalalari atroflicha yoritib berildi.

Abduqodir Hayitmetov ilmiy faoliyatida navoiyshunoslikka doir ishlar salmoqli o'rin ishg'ol etadi. Navoiyning tarjimai holi, lirik, nasriy va ilmiy merosi, "Xamsa"si olim tomonidan qunt bilan o'rganilgan. Uning oltita kitob va maqolalar to'plamida Navoiy mavzusidan bahs yuritilgan. "Alisher Navoiyning adabiy-tanqidiy qarashlari" (1959), "Navoiy lirikasi" (1961), "Navoiyning ijodiy metodi masalalari" (1963), "Sharq adabiyotining ijodiy metodi tarixidan" (1970), "Navoiy dahosi" (1970), "Hayotbaxsh chashma" (1974), "Navoiyxonlik suhbatlari" (1993), "Temuriylar davri o'zbek adabiyoti" (1996), "Adabiy merosimiz ufqlari" (1997) kabi asarlari bilan nafaqat navoiyshunoslik fanini yangi bosqichga ko'tardi, balki o'zbek adabiyotshunosligi rivojiga ham munosib hissa qo'shdi.

Uning ilmiy maqola tarzidagi "Adabiy meros va ma'naviy qadriyatlarimiz", "Hayotbaxsh an'analar", "Adabiy tahlil tarixi", "Alisher Navoiyning ijodiy metodi", "Yuksak fazilatlar sohibi", "Navoiyning sarbadorlarga munosabati", "Yagonayi asr", "Navoiy haqida yangi ma'lumotlar", "So'nggi rejalar", "XV asr adabiyotiga oid yangi manbalar", "Qadimgi turkiy she'riyat haqida", "Xalqimizning nomdor dostoni", "Isyonkor shoir", "Ajoyib so'z san'atkori" kabi turli yo'nalishdagi xilma-xil ilmiy tadqiqotlarida milliy adabiyotimizning dolzarb masalalari xususida bahs yuritilgan. Respublika gazeta va jurnallari hamda xorijiy matbuotda olimning 400 dan ortiq maqolalari e'lon qilingan.

Adabiyotshunos olim A.Hayitmetov ilmiy faoliyatining o'ta muhim bir qismi o'zbek mumtoz adabiyotining yaxlit tarixini yaratishga bog'liq ilmiy izlanish va tashkilotchilik faoliyatidan

iboratdir. Uning bevosita ishtiroki va rahbarligida 1977–1980-yillarda o‘zbek tilida besh jildli, 1991–1992-yillar orasida rus tilida ikki jildli “O‘zbek adabiyoti tarixi” fundamental tadqiqotlari yaratildi. Bundan tashqari, olim to‘rt jildli “O‘zbek adabiyoti” majmuasi, uch jildli “O‘zbek poeziyasi antologiyasi”, Alisher Navoiyning o‘n besh va yigirma jildli asarlar to‘plamlarini tuzishda faol ishtirok etgan. Navoiyning “Hayrat ul-abror” hamda “Farhod va Shirin” dostonlarining nasriy variantlarini tayyorlab nashr ettirdi. Adabiyotshunoslik borasidagi ulkan xizmatlari uchun olim 1967 va 1992-yillarda ikki marta Beruniy nomidagi O‘zbekiston Davlat mukofoti laureati bo‘lgan. “Buyuk xizmatlari uchun” ordeni bilan taqdirlangan (2003).

A.Hayitmetov adabiyotshunoslikning eng murakkab sohasi bo‘lmish mumtoz adabiyot tarixidan tashqari, turkologiya, xalq og‘zaki ijodi, matn tadqiqi, tarjimashunoslik singari yo‘nalishlar bo‘yicha ham ilmiy izlanishlar olib bordi. Mumtoz adabiyotimiz namoyandalari merosini nashrga tayyorlashda ham tashabbus ko‘rsatdi. U nashrga tayyorlagan Navoiyning “Hayrat ul-abror” dostoni (1974), “Shayx San‘on” hikoyati (1962), Turdining “She‘rlar” (1971) majmuasi, Mashrabning “Tanlangan she‘rlar” (1960, 1961), Qul Ubaydiyning “Vafo qilsang...” (1994) to‘plamlari, Komilning “Devon”i (1975, V.Mo‘minov bilan hamkorlikda) va boshqa kitoblar bunga misol bo‘la oladi. Mirzo Ulug‘bekning zamondoshi, turkiy tilda yaratilgan birinchi adabiy-nazariy asar bo‘lmish Shayx Ahmad ibn Xudoydod Taroziyning (XIV–XV asr) “Funun ul-balog‘a” asarini ham nashrga tayyorlab e‘lon qildi.

Abduqodir Hayitmetov talabalik yillaridayoq hikoyalari bilan Abdulla Qahhordek zukko va talabchan adibning nazariga tushgan ijodkor ham bo‘lgan edi. “Sharq yulduzi” jurnalining 1949-yilgi 1-sonida uning “Mehr-muhabbatlilar” nomli ilk hikoyasi Abdulla Qahhor tahriri ostida bosib chiqarildi. 1949-yildan 2005-yilga qadar uning ellikka yaqin she‘rlari, hikoyalari, qissalari, o‘quv-ilmiy kinotasmalari uchun yozilgan ko‘plab matnlari turli nashrlarda chop etildi. U 1975-yildan O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a‘zosi edi. “Sharq yulduzi”, “Guliston”, “Gulxan”, “Tafakkur, “O‘zbekiston adabiyoti va san‘ati, “Xalq so‘zi” kabi gazeta-jurnallarda yigirmadan ziyod hikoyasi, “Bo‘rilar uvlashgan kecha” qissasi e‘lon qilingan. 2002-yilda esa “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi “Ishqim chechaklari” nomli she‘riy to‘plamini “Abdul-Qodir” taxallusi bilan nashrdan chiqardi. To‘plamdan uning she‘riy tarjimalari ham o‘rin olgan. Vafotidan keyin esa tanlangan hikoya va badihalari adabiyotshunos E.Ochilov so‘zboshisi bilan “Omonat” nomi ostida chop qilindi. “Abdurahmon Jomiy” (1965), “Alisher Navoiy” (1969), “Abu Rayhon Beruniy” (1971) ilmiy-hujjatli filmlar ssenariysi muallifi hamdir. Ko‘rinadiki, Abduqodir Hayitmetov butun umri davomida badiiy ijoddan ayro yashagan emas.

A.Hayitmetovning rus va fors adabiyotidan qilgan tarjimalari zamondoshlarimiz badiiy tafakkuri ufqini kengaytirishda ulkan ahamiyat kasb etadi. Olim iste‘dodining bu qirrasini Alisher Navoiy forsiy merosini bugungi avlodlarga yetkazishda ham qo‘l keldi. U 1966-yilda Navoiyning “Tuhfat ul-afkor” forsiy qasidasini she‘riy yo‘lda tarjima qildi. [9:46-72] E.Ochilovning yozishi-cha, “Qasidaning asosiy qismini u 1966-yilda o‘girib, “Sovet O‘zbekistoni” gazetasining 1966-yil 16-iyul sonida e‘lon qilgan. [10:199] Uning to‘liq tarjimasi “Ishqim chechaklari” nomli she‘riy to‘plamida bosilib chiqqan. U qasidaning qofiyalanish tartibi va radifini ham aynan saqlagan. Bu tarjima ravonlik, jarangdorlik, badiiy joziba jihatidan bir oz oqsasa-da, aniqlikka harakat qilingani bilan ajralib turadi”. [10:47-48] Tarjimonlik faoliyatini keyin ham to‘xtatmay, olim Sa‘diy Sheroziy to‘rtliklari, Shohiy Sabzavoriy va Foni g‘azallaridan namunalar tarjima qildi. Ana shunday izlanishlar tufayli “navoiyshunos olimlar sanaladigan bo‘lsa, hech shubhasiz, birinchi navbatda Abduqodir Hayitmetov nomi tilga olinadi. U o‘ta mehnatkash, izlanuvchan, talabchan, sinchkov, qalbi keng olimlardan biri”[11:48], degan e‘tirofga sazovor bo‘ldi.

Abduqodir Hayitmetovning nafaqat ilmiy-tashkiliy, balki jamoatchilik faoliyati ham diqqatga sazovor. Uzoq yillar davomida O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Alisher Navoiy no-

midagi Til va adabiyot instituti huzuridagi doktorlik dissertatsiyalari himoyalari bo'yicha Ixtisoslashgan kengash a'zosi sifatida faoliyat ko'rsatib, mamlakatimiz va qo'shni respublikalar uchun malakali kadrlar tayyorlash ishiga ham o'zining munosib hissasini qo'shdi. "O'zbek tili va adabiyoti" jurnali tahrir hay'ati a'zosi sifatida jurnalning sifatli va o'qishli chiqishi uchun ham jonkuyarlik qilib keldi. 1982–1987-yillarda esa bevosita jurnalga Bosh muharrirlik qildi.

Ko'pqirrali va zahmatkash olim Abduqodir Hayitmetovning ilmiy-ijodiy merosiga umumiy nazar solsak, o'zbek va Sharq mumtoz adabiyoti, navoiyshunoslik, matnshunoslik, zamonaviy o'zbek adabiyotiga doir ilmiy, ilmiy-ommabop hamda badiiy asarlar o'rin olganini ko'ramiz. Olimning adabiyotshunos sifatidagi faoliyatini belgilaydigan omillar bulargina emas. Olim-ijodkor shaxsiyati, turmush tarzi, adabiy-estetik dunyoqarashi, ilmiy asarlarida aks etgan falsafiy aqida va qarashlar muhim ahamiyatli bo'lib ibratga loyiq.

Atoqli folklorshunos, akademik T.Mirzayev: "Zukko olim Abduqodir Hayitmetov katta hayot yo'lini bosib o'tdi. U bu yo'lda nimagaki erishgan bo'lsa, bularning barchasi, o'zbek adabiyotshunosligi taraqqiyotining muayyan jihatlarini o'zida to'la aks ettirib, fanning bu sohasi rivojiga arzirli hissa bo'lib qo'shilgan" [11:45]ligini o'rinli qayd etadi.

Abduqodir Hayitmetov ilmiy tadqiqotlarida ko'tarilgan har bir ilmiy masala maxsus o'rganishni, hatto monografik miqyosda tadqiqot olib borishni taqozo qiladi. Darhaqiqat, kamtarin inson, zahmatkash olim, fidoyi murabbiy Abduqodir Hayitmetovning Navoiy merosi, shu bilan birga, mumtoz adabiyotimizning dolzarb masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlari o'zbek adabiyotshunosligiga qo'shilgan munosib hissadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Мирзаев Т. Навоийшунослик сардори. // Ўзбек тили ва адабиёти, – Тошкент, 2016. №3-сон. – Б.128.
2. Ҳайитметов А. Навоийхонлик суҳбатлари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1993. – Б. 216.
3. Ҳайитметов А. Форсий шеърят ва Алишер Навоий назмининг жанр хусусиятлари // "Нури маърифат" газетаси, 1996, 19 апрель. (Хўжанд); Шайх Саъдий // Сино, 2004. № 4. – Б. 22–24.
4. Ҳайитметов А. Шарқишунос бўлмоқ шараф // Ўзбекистон шарқишунослик мактаби. – Тошкент: ЎЗМЭ, 2009. – Б. 110–114.
5. Ҳайитметов А. Алишер Навоийнинг адабий-танқидий қараишлари. –Тошкент: Фан, 1959. – Б. 196.
6. Ҳайитметов А. Навоий лирикаси. – Тошкент: Фан, 1961. – Б.296.
7. Ҳаққул И. Абдуқодир Ҳайитметовнинг ўзбек адабиётшунослигидаги ўрни // Ўзбек тили ва адабиёти, 2016. № 3. – Б. 128.
8. Маллаев Н. Асрлар эътирофи ва таъзими. – Тошкент: Фан, 1978. – Б.186.
9. Очилов Э. "Тухфат ул-афкор" таржималарининг қиёсий таҳлили // Навоийнинг ижод олами. 3-китоб. – Тошкент: "Фан", 2011. – Б. 46–72.
10. Ш у к у р о в Ш. Навоийнинг "Тухфат ул-афкор" қасидаси ва унинг адабий традиция билан боғлиқлиги тўғрисида // Навоий ва адабий таъсир масалалари (Мақолалар тўплами). – Тошкент, 1968. – Б. 199.
11. Мирзаев Т. Зукко олим // Мулоқот, 1996. № 6. – Б. 124.